

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821. 161.2 – 1 Тал (045)

Т. М. Грачова, М. М. Конавалова

ПОЕТИЧНИЙ ПРОСТІР ЛЕОНІДА ТАЛАЛАЯ

У статті піддано критичному осмисленню поетику ліричних художніх текстів Л. Талалая, що містяться у збірках його художніх творів пізнього періоду творчості («Вибране») (2004), «Неурахований час» (2006). Основна увага зосереджена на специфічних рисах стильової манери відомого поета з акцентом на змістовому наповненні та засобах мовно-образної реалізації авторського світовідчуття.

Ключові слова: *поетика, лірика, стиль, метафора, персоніфікація, літературний дискурс.*

Леонід Талалай є яскравим представником літературного процесу другої половини ХХ ст., що дебютував ще на початку 60-х років збіркою «Журавлиний леміш». З того часу творчість письменника піддавалася критичному осмисленню у наукових розвідках С. Тельнюка, Л. Новиченка, І. Дзюби, С. Негодяєвої, І. Прокоф'єва, І. Базилевського та ін. Об'єктом літературознавчих зацікавлень відомих науковців стали як окремі аспекти творчої самореалізації митця, так і специфічні риси творчого спадку Л. Талалая загалом. Більшість учених схиляються до думки, що домінантними ознаками стильової палітри автора є поглиблена філософічність, медитативність, ліризм. Однак слід зауважити, що донині залишаються недостатньо висвітленими питання комплексного вивчення творчості письменника з урахуванням лірики останніх років життя автора.

Отже, **актуальність** статті обумовлена необхідністю аналізу домінантних творчих принципів і прийомів письменника з акцентом на індивідуально-авторській поетиці. При цьому береться до уваги той факт, що «лірика тяжіє до окремого почуття, динаміки настрою» [1, с. 68] та її значення полягало в тому, «щоб замість зовнішньої реальності речі представити її присутність і дійсність у суб'єктивній душі, в досвіді серця і в рефлексії уяви, а тим самим представити зміст і діяльність самого внутрішнього життя» [1, с. 68–69].

Метою даного дослідження є естетичне осмислення ліричного спадку Л. Талалая пізнього періоду творчості у контексті поточного літературного дискурсу.

Серед **завдань** роботи автори виокреслюють:

- аналіз крізь призму критеріїв художності окремих художніх творів Л. Талалая;
- розкриття естетичної самобутності лірики автора;
- виділення рис індивідуально-авторської поетики.

Творчі рефлексії Л. Талалая пізнього періоду творчості наочно демонструють, що «автор ліричного твору реалізує унікальну спроможу цього роду літератури – відтворювати духовне життя суб'єкта в єдності з пізнавальною роботою свідомості, не

чекаючи стабілізації плінних моментів переживання, спалаху емоції, реакції на світ» [1, с. 69].

Осмилення вічних проблем людської екзистенції цікавило зрілого майстра. Поезія «Вже стільки літ, і стільки зим...» демонструє реципієнту авторську модель самоусвідомлення та самооцінки.

Глибину проблеми підкреслено у творі художнім анафоричним повтором, що маючи дещо побутову основу («вже стільки літ, і стільки зим я піднімаюся, як дим...»), позбавлений зайвого красномовства, малює зорову картину широкого філософського звучання. Проблема самотності мислячої особистості у людському соціумі, втрати внутрішнього стрижня, зв'язку із самим собою («і сам себе уже не чую і сам собі телефоную, собі у відповідь мовчу») є легко сканованою. Твір набуває дещо символічного звучання за рахунок образів «пам'ятника із диму», «зірки, як свічі», «хмарки легкої», що супроводжують ліричного героя на його життєвому шляху та у надреальному існуванні. Проблему сліду на землі, що по собі залишає кожна людина, хвилює автора. Він вирішує її у мінорному ключі: «я піднімаюся, як дим, що разом з іменем моїм, з моєю долею земною розтане хмаркою легкою», при цьому трагічного звучання поезія позбавлена.

Іншого емоційного відтінку поезія «Ні голосу Бога з неба...». Відчай і безнадія проймають її, оскільки самотність ліричного героя («пропащого») набуває максимальної межі, за якою лише прірва. Образна система ліричної мініатюри максимально доступна читачеві, основне змістове та емоційне навантаження виконують лексеми із заперечними відтінками: «ні», «ніколи», «нікого», «нічого». Душа ліричного героя знаходиться у вкрай збудженому стані: з одного боку, вона виснажена і вкрай збайдужіла, з іншого, – налякана («Не страшно уже нічого. То звідки в душі тривога?»). Мотив відчуження особистості від усього і всіх (навіть від себе самого) є наскрізним у художньому творі.

Чітко виражена авторська позиція стосовно однієї з найулюбленіших тем українського письменства лаконічно, однак достатньо переконливо продекларована у поезії «Я вижити не обіцяю». «Я» ліричного героя, не наважуючись налаштуватися на мажорну тональність через об'єктивні причини, емоційно перегукується з образом «слова», що уособлює одночасно мову народу і поезію у широкому сенсі. Мотив подвійної смерті, підкреслений повторами «я **умираю** поступово, як **умирає** наше слово, хоч не говорить, що **вмирає**», набуває аналітичної оцінки у кінці ліричної медитації. В. Базилевський слушно зауважив, що мотив смерті, який є одним з домінуючих у творчості Л. Талалая, є «свідченням глибини натури» автора. Вічні моральні імперативи Правди і Совісті набувають у письменника філософського осмилення і подаються безумовною основою існування.

Мотив ностальгії за давно минулим є наскрізним у поезії «Пізня осінь пахне димом». Щемливі спогади, що межують з тихим сумом, навіяла ліричному герою «пізня осінь». Автор відтворює об'ємну (зорові, слухові, дотикові образи) картину природи, спираючись як на традиційні мовно-образні асоціації («пізня осінь пахне димом...»), так і на ускладнену метафорику, що базується, переважно, на грі кольорів. Образ вогню (один з традиційних у літературі) викликає в уяві автора напівказковий візії та служить джерелом самозаглиблення ліричного героя. Меланхолічні спогади про рідних людей («постать матері живої, голос друга дорогий») відтворені у побутовому контексті (образи «чарчини», «столу широкого біля хати»), однак це лише інтимізує художню оповідь, надає їй ширості. «Свято душі» герою псує реальність, що позбавляє його ілюзій і спричинює прозріння дорогою ціною («і метається, як птиця, і ярчить душа моя...»). Мотив самотності («туманіють рідні лиця») проілюстровано

відповідними образами («і багряне зносить листя безпритульна течія»). Поезія «Пізня осінь пахне димом» є зразком медитативної лірики з яскраво вираженою мінорною тональністю.

Зовнішня простота оповідної манери Л. Талалая у поезії «Інколи хочеться пісні простої...» зачаровує та гіпнотизує. Наскрізний символічний образ «пісні» цементує образну конструкцію ліричної мініатюри. Вічні земні цінності стають пріоритетними для ліричного героя, що дозволяє констатувати відповідний рівень його інтелекту і життєвої мудрості. Про головне («чим насправді ти жив»), за авторською концепцією, не слід багато говорити, можна «зовсім без слів», важливо при цьому «смакувати» життя у відповідному темпоритмі («повільно-повільно, повільніше хмари, повільніше часу...»), аби не пропустити вагомого та встигнути освоїти всесвіт. Композиція поезії дозволяє створити в уяві реципієнта багатшарову картину-мереживо, де синтезовано ледь накреслені образи зорово-дотикового ряду («... тремтливо, як марево, степом Донбасу сплива, не спливаючи, перед тобою то хвилею синьою, то голубою...») з алюзіями на рівні слуху. Асоціативний рівень Л. Талалая прозорий та глибокий за змістом. Життя людське – пісня колискова, негаласлива мудрість матері, символ любові і душевної гармонії. А зміст її простий, як Космос – вічна таємниця стосунків між Жінкою і Чоловіком, закодована автором у підкреслено лаконічну та спрощену форму вираження («...впівголосу пісні на вічній мотив про те, як любила, про те, як любив, про те, що життя наше – пісня без слів»).

У дусі народної пісні починається поезія «Щось ти, серце моє...»: «Щось ти, серце моє, ой важке, загорьоване, ніби всі, що не є, позліталися ворони.». Улюблений образ пізнього періоду творчості автора – образ «всіх листопадів» традиційно у Л.Талалая несе негативне емоційне забарвлення. Трагізм світовідчуття обумовлено почуттям провини (інтуїтивної, не до кінця усвідомленої), передчуттям смерті, що подано автором у досить своєрідній формі («...може, строки прострочено, може, голка сосни дошиває сорочку»). Спогади про «стіни отчої хати», переплетені з біблійними алюзіями («безпутний син», «Пресвята Богородиця»), оповиті серпанком тихого суму, бо пов'язані з спогадами про дитинство «в нужді», де «все рвалось, все тонко». Щира («я молюсь на колінах») покаїнна молитва ліричного героя Богородиці є логічним завершенням поезії-сповіді Л.Талалая.

«Листопадний» настрій поета блискуче передається реципієнту. Для Л. Талалая характерним є звертання до образу «листопада», коли йдеться про мінор екзистенції. Поезія «І слів немає щось договорить...» це красномовно підтверджує. Твір має вдалу композиційну побудову, оскільки семантичні концепти автора проакцентовано за допомогою художніх повторів. Осінь у поета асоціюється з роздумами над сенсом життя, розчаруваннями та сумом. Вогонь (символ життєстверджуючий) «пригасає», «не горить», оскільки у цьому ліричний герой не вбачає ніякого сенсу. Улюблені авторські алюзії пов'язані з природою (картина осіннього саду). Стан розгубленості ліричного героя декларується у незауальованій формі: «І метушусь, і знову невпопад Не знати що шукаю в листопаді, Потоптуючи сліпо листопад».

Апокаліптична картина «глибокої осені» у природі наповнена в поезії «Глибока осінь. Вечір пізній...» авторськими емоціями «на межі», бо асоціативно нагадує той етап людського існування, коли ілюзії вже втрачено, перспективи не накреслюються, оптимістичне сприйняття життя поступається безнадії. Образний ряд Л. Талалая переконливо мінорний, бо чого чекати від життя, коли «на межі, як на межі – сьогодні рано, завтра пізно». Слід відзначити, що прості синтаксичні конструкції, з яких композиційно побудована поезія, допомагають чітко виокреслити авторську концепцію.

Поезію «Я ще й до себе не дожив...» вирізняє трагізм світовідчуття, бо «зір померк і пам'ять меркне», ліричний герой втомився від втрат найближчих, найрідніших людей і розуміє, що цьому процесу ніяк не можна зашкодити. Образ дороги (символ життя людського), що «обривається», легко тлумачити. Це один із класичних образів-топосів національного письменства, що не має у Л. Талалая якогось супероригінального семантичного наповнення, однак це не перешкоджає щирості вияву авторської емоції. Можна зауважити певну недовомовленість (при тому, що всі позиції автора проакцентовані) на кінець ліричної мініатюри. Звертання героя до Бога емоційно обумовлено – коли ставиться крапка, слід дбати про головне. Приємно дивує принципова позиція героя, якому соромно просити щось у Бога, реципієнту залишається лише розмірковувати над причинами такої нетипової поведінки (це межа трагічної збайдужілості чи ознака того, що у житті ліричного героя все максимально реалізувалося і більше нема чого просити).

Світла, «яблуневоцвітна» поезія «Крона яблуні струмиться» наповнює душу читача теплим щемом. Авторіві майстерно вдалося передати атмосферу тихого суму за давно минулим, що у ліричного героя органічно межує з образом батьківського дому і матері. Початок ліричної замальовки – психологізована і персоніфікована пейзажна картина (один з улюблених прийомів Л. Талалая), в епіцентрі якої образ яблуні, з листя якої збігає роса «ніби молодість з лиця». Автор вдало малює картину тиші, коли весь світ готовий до спілкування («розкритий, як обійми»), однак вдячного співрозмовника в особі ліричного героя не знаходить, оскільки його думки ностальгічно «заземлені» на рівень «старенького рукомийника», «дзеркала без рами», що є частиною того минулого, що міцно тримає героя у своїх обіймах. Картина зображального плану переплетена з планом вираження у кінці твору, що дозволяє глибше розкрити мотив неусвідомленої провини перед батьками (матір'ю, зокрема), що часто з'являється у ліриці Л. Талалая пізнього періоду.

Інтертекстуальні зв'язки поезії П. Тичини «До кого говорить?» з поезією «Кому повім? Кому? До кого?» Л. Талалая достатньо прозорі. Змістове наповнення поезій схоже, однак не тотожне. Системою риторичних запитань, схожих на зойк, починаються ці художні тексти. Якщо відомий кларнетист апелює до Блока, Горького, Робіндраната Тагора, шукаючи відповіді на болючі питання доби, то Л. Талалай звертається до Бога, підкреслюючи тим самим абсолютність порожнечі навколо себе («Ніде нікого, окрім Бога. Ніде нікого, всі глухі»), коли відбуваються жахливі речі. Отже, мотив самотності є спільним для творів обох авторів. Як розплату за гріхи сприймає ліричний герой поезії «Кому повім? Кому? До кого?» такий стан речей, оскільки морально схибив «піїт», стоячи у черзі «до корита» (матеріальних благ) «неначе крадькома», у бажанні хоч якось збагатитися (на рівень «чайної ложечки»). Автор іронізує з поета, що навіть у такій ситуації зміг опинитися незмінно позаду всіх: «Стоїть в задумі про своє і поміча у здивуванні, як черга довшою стає, а він, як був, стоїть останнім».

Проблему місця поета у соціумі, його долі у дисгармонійному світі Л. Талалай вирішує у поезії «Поети вижити могли б...». Кожен митець намагається своєрідно окреслити цю проблему, використовуючи оригінальний арсенал засобів художнього вираження. Л. Талалай, далекий від ілюзій визнання і слави, дає надзвичайно емоційну оцінку діяльності поета у сучасному світі – «Який гіркий в поета хліб, та ще й його не вистачає». Порівняння митця зі «сльозою на щоці» викликає мінорну алюзію тимчасовості його перебування на цьому світі, тому мотив смерті, що з'являється у творі далі, є логічним. Бажання самореалізації, жага творчості всупереч перешкодам, коли «все перекрыли, заступили...», і неможливість здійснення мети призводить

ліричного героя до відчаю, що виливається у зойк («Та пропустіть хоч до могили, залиште хоч перо в руці. Невже дописувать мені на дошці нігтем у труні?!»).

У поезії «Лист до запитання» письменник подає ще одну спробу художньої інтерпретації теми митця та його творчості. Звертаючись до уявного опонента, ліричний герой з окремих мікрорівнів створює мазаїку буття митця, що не має відповідного поцінування у суспільстві. Поет у творі – людина самовіддана, що спілкується з Музою «всю ніч вночі», «аж до світання в глухі часи, в голодний піст», однак муки творчості ліричного героя – поза сферою зацікавлень потенційних читачів «а лист лежить на тій же пошті, і ви не кличете у гості». Самоіронією пройнято останні рядки поезії, де автор планує звернутися до реципієнтів з вічності («граніту»), щоб «посіяти паніку» серед невдячних нащадків. Символіку «листа до запитання» можна трактувати як нереалізовані письменницькі потенції.

Поезія «Короновані нашою ціною» є твором гострого громадянського пафосу, де авторська політична позиція, моральні імперативи чітко виокреслені. Архітектоніка поетичної мініатюри має в своїй основі образ «поїзду», що в радянську добу уособлював неупинний революційний рух прогресивного людства до омріяної країни («комуни»). Л. Талалай використовує цей символ, переосмислюючи його змістове наповнення, трактуючи «поїзд, що йде напролом» як силу, що здатна руйнувати канони старого світу, де людина була позбавлена прав і свобод. Автор поезії – далекий від ілюзій, він саркастично оцінює діяльність Майдану, що здатний, на погляд автора, лише «розпускати нюні» та «скандувати» політичні гасла. Гіркоту та осуд викликає у письменника позиція нації, що ніяк не може вийти зі стану апатії та постійного «запою». Ліричний герой поезії прагне рішучих дій, хоча скептицизм його – очевидний: «...зійшов з постаменту наш поїзд / за дві пляшки на металолом».

Отже, можна констатувати, що Л. Талалай останніх років життя концептуально не змінив своєї творчої манери, однак скоригував, певною мірою, тематичні акценти у бік поглибленої філософічності, тональність своїх ліричних поетичних творів у бік підкресленої мінорності. При цьому поет не втратив своєї природної широти, органічного зв'язку з ментальною сутністю нації. Асоціативність автора залишилася прозорою та структурно-композиційно досконалою.

Повне ґрунтовне дослідження творчого спадку видатного митця з акцентом на поетикальних потенціях, самотньому таланті автора є завданням сучасного літературознавчого дискурсу.

Список використаної літератури

1. Кодак М. П. Поетика як система: літ.-крит. нарис. – 2-ге вид., доповнене / М. П.Кодак. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. – 176 с.

2. Негодяєва С. Самотність як домінанта поетичного діалогу В. Свідзинського та Л. Талалая / С. Негодяєва // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. – 2006. – Випуск 13. – С. 278–284.

3. Негодяєва С. Генетичний аспект існування «тексту в тексті» (на матеріалі лірики Леоніда Талалая) / С. Негодяєва // Вісник Луган. нац. пед. ун.-ту ім. Тараса Шевченка. – 2006. – № 15. – С. 101–107.

4. Негодяєва С. Художні аспекти інтерпретації народної символіки в ліриці Леоніда Талалая / С. Негодяєва // Вісник Луган. нац. пед. ун.-ту ім. Тараса Шевченка. – 2007. – № 2. – С. 78–84.

5. Негодяєва С. Трансформація біблійних міфів і прецедентного тексту в ліриці Леоніда Талалая / С. Негодяєва // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич (відп. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Вип. 10. – С. 392–398.

6. Прокоф'єв І. П. Поетика Леоніда Талалая : Дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Прокоф'єв Іван Петрович; Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 175 арк.

7. Талалай Л. М. Потік води живої: Лірика / Л. М. Талалай. – К.: Український письменник, 1999. – 125 с.

8. Талалай Л. М. Неурахований час: Поезії / Л. М. Талалай. – К.: Український письменник, 2006. – 184 с.

9. Талалай Л. М. Вибране / Л. М. Талалай; упоряд. Р. Талалай. – К.: Дніпро, 2004. – 448 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2015

T. M. Grachova, M. M. Konovalova

POETIC SPACE OF LEONID TALALAY

This article critically analyzes the poetic style of the lyrical texts of L. Talalayaj contained in the collections of his belles lettres of the late period of creative work («Selected works» (2004), «Unaccounted Time» (2006)). The main focus is pointed on specific features of stylistic manner of the famous poet with an emphasis on semantic filling and linguistic and figurative means of the author's attitude realization.

Leonid Talalay is an outstanding representative of the literary process of the second half of the twentieth century. He debuted in the early 60s collection «Cranberry colter». Since then the writer's workswere criticallyinterpreted in the scientific researches of S. Telnyuk, L. Novychenko, I. Dziuba, S. Nehodyayeva, I. Prokofyev, I. Bazylevskiyi and others. The objects of literary interests of the famous scientists were both some aspects of the artist's creative self-realization and the specific features of the creative heritage o fL. Talalayaj in general. Most scientists are inclined to the view that the dominant style paletteauthor's featuresare deep philosophy, meditateness and lyricism. However, it should be noted that until now the problems of the complex study of the writer's creative work, subject to thepoetry of the last years of life of the authorhave not been sufficiently studied.

L. Talalay during the last years of his life has not conceptually changed his creative manner, but correctedin some waytowards deep philosophicality the lyrical tone of his poetic works to emphatic flat response. Herewith the poet has not lost his natural sincerity and organic connection with mental essence of the nation. The author's associativityremains transparent and structurally and compositionally perfect. Among the problems the author touches upon in his poetic texts, one can pick out the sense of human existence, the artist and society, of social frustration, the conflict of material and moral in life, the problem of guilt for committed actions and others.

The full thorough study of the creative heritage of outstanding artist with an emphasis on poetic potency, original talent of the author is the task of the modern literary discourse.

Key words: poetics, lyricpoetry, style, metaphora, personification, literary discouse.

УДК 821.161. 209 Фра

В. В. Дуркалевич

СЕМІОТИЗАЦІЯ СВІТУ В ОПОВІДАННІ ІВАНА ФРАНКА «У СТОЛЯРНІ»

У статті здійснено структурально-семіотичний аналіз оповідання І. Франка «У столярні». Виявлено й охарактеризовано основні механізми семіози, котра розгортається на трьох рівнях – антропологічному, топографічному й аксіологічному.